

МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА УМОВ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

УДК 378.1 «71» «312»

А. Б. ПОЧТОВІЮК

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

РОЗВИТОК МЕНЕДЖМЕНТУ ВИЩОЇ ШКОЛИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті проаналізовано основні передумови реформування вищої освіти, визначені зарубіжними та вітчизняними вченими, також з'ясовано унікальність менеджменту вищої освіти. Наведено структуру управління вищим навчальним закладом в сучасній нестабільній економічній ситуації. Для підвищення конкурентоспроможності вищого навчального закладу запропоновано ряд факторів при виборі структури управління ним.

The article analyzes the basic premise of reforming higher education, as defined foreign and domestic scientists also found a unique management of higher education. Shows the following structure of higher education institution in modern unstable economic situation. To enhance the competitiveness of the university proposed a number of factors when choosing a governance structure to them.

Ключові слова: вищий навчальний заклад (ВНЗ), вища освіта (ВО), система вищої освіти (СВО), організаційна структура управління ВНЗ (ОСУ ВНЗ).

Постановка проблеми. Досвід економічно розвинутих країн світу доводить, що освіта і наука є одними з головних чинників забезпечення динамічного розвитку держави, конкурентоспроможності її економіки, поліпшення якості життя суспільства. Бурхливий розвиток високих технологій, отримання значних фінансових прибутків від практичного впровадження цих технологій підсилюють пріоритетність освіти і науки, фактично змінюючи їх статус: від важливих галузей до основних функцій держави. На сьогоднішній день система управління вищою освітою України перебуває у процесі постійних змін. З одного боку, це потребує вдосконалення механізму державного управління освітою, зокрема розробки принципово нових підходів до форм і методів управління, визначення науково обґрунтованих нормативно-правових аспектів державного регулювання. З іншого боку, організаційно-економічна структура закладів вищої освіти в умовах глобалізації й інноваційного розвитку вже не відповідає сучасним об'єктивним потребам суспільства, оскільки на зміну централізованому жорсткому адміністративному контролю приходять гнучке управління автономними навчальними закладами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Інтерес західних учених до менеджменту вищої школи протягом чотирьох останніх десятиліть то посилювався, то слабшав. Р. Дім, С. Хіллєрд і М. Рід фіксують розповсюдження ідей про місце вчених та університетів у суспільстві знань. На їх думку, «знання – новий капітал» є сучасною модною концепцією, а «менеджмент знань» – наукою революційного порядку [1]. Аналізуючи лідерство в управлінні коледжами та університетами, А. Хоффман і Р. Саммерс зв'язують докорінний поворот в адмініструванні вищої освіти із симптомом «погляд у майбутнє» [2]. Х. Ортега-і-Гассет вивчає місію університетів, що само собою символічно [3]. У монографії за редакцією В. Меска, Л. Годегебуре, Р. Сантьяго та Т. Карвало наведено думки вчених десяти країн щодо динаміки реформ менеджменту середньої ланки вищої освіти. Різноманітність поглядів символізує широку палітру методів і форм розвитку вишів [4]. Іншу думку обстоює М. Шатток. На його погляд, успішність університетів залежить від якості викладання і досліджень, а не результативності менеджменту. При цьому добрий менеджмент із часом сприяє процвітанню викладання і науки, а поганий (зустрічається частіше) підриває та прискорює занепад [5]. Названі переконання відображають загальну стурбованість учених ефективністю менеджменту вищої школи.

На пострадянському просторі менеджмент вишів став предметом дослідження порівняно недавно. Праці російських учених вирізняє амбітність форм і широта діапазону викладання проблеми. Вражає масштабом аналітична доповідь, що містить досвід, тенденції та перспективи управління у вищій школі [6]. А. Асаул і Б. Капаров вдало поєднали науковий і навчально-методичні засади у довідковому посібнику з управління ВНЗ в інноваційній економіці [7]. Усебічно представлено управління факультетом у підручнику за редакцією С. Резника [8]. Для українських економістів характерною є глибина занурення у проблему. Наприклад, монографія Т. Боголіб присвячена принципам управління ВНЗ [9]. С. Опрятний розглядає особливості управлінського процесу у сфері вищої освіти [10]. О. Кратт визначає необхідність реформування вищої освіти та висуває парадигми розвитку сучасної вищої школи [11].

Метою статті є дослідження теоретичних підходів та розробка практичних рекомендацій щодо необхідності розвитку менеджменту вітчизняної вищої школи в контексті її унікальності та сучасних управлінських парадигм розвитку.

Але не дивлячись на наявність наукових робіт, малодослідженими залишаються питання розвитку менеджменту вищої освіти з погляду потреб ринку праці.

Результати дослідження. Основний прояв унікальності полягає в тому, що вища освіта як система вельми надскладна для управління. Для М. Шаттока менеджмент університету – це цілісний процес, у якому

всі взаємопов'язані елементи повинні функціонувати в єдності [5]. На відміну від більшості організацій, стратегія університету визначається як сукупність деталізованих мікрорішень, так і макростратегічних рішень [5]. Хонейман Д. пояснює цінності освіти в контексті чотирьох базових категорій: економічна, виражена як монетарна (грошова) для особи; економічна, виражена як монетарна (грошова) для суспільства; соціальна, виражена як уміння, навички та знання, які надаються індивідууму; соціальна як внесок в ефективне функціонування суспільства [2]. Оригінальним є синергетичний підхід до управління ВШ С. Опратного. Він дозволяє з великою ймовірністю передбачити результати діяльності ієрархічної системи управління навчанням в умовах невизначеного зовнішнього і внутрішнього середовища ВНЗ на основі аналізу тенденцій розвитку вищої освіти, управління в цілому, як зовнішніх факторів і тенденцій розвитку навчального процесу, так і внутрішнього фактора, що впливає на ефективність управлінської системи [10]. Тож розглянемо особливості ВНЗ як великої та складної організаційної системи: множинність цілей діяльності та складність взаємопов'язаних процесів; багатоконтурність і безліч каналів управління; тісний взаємозв'язок процесів управління [8].

Організаційна структура управління у ВНЗ являє собою сукупність відносин співвідпорядкованості між керівниками різних рівнів, що забезпечують ефективне досягнення цілей освітнього закладу. Організаційно-правові структури державних навчальних закладів можна розглядати в трьох рівнях.

Перший рівень – навчально-виробничий комплекс, що містить у собі власне ВНЗ з його підрозділами, а також установами та організаціями, що мають статус юридичної особи. Стійкість і цілісність такого комплексу визначається статутами та договорами юридичних осіб – його учасників. Таку систему можна вважати нестійкою, оскільки різні економічні інтереси і функції учасників породжують різного роду протиріччя та ускладнюють процеси управління.

Другий рівень – вищий навчальний заклад як єдина юридична особа, що не містить у своєму складі філій, відділень та інших підрозділів з правами юридичної особи, тобто унітарна установа. Усі права з управління ВНЗ належать виключно ректорові, а всі договірні відносини на ринку робіт і послуг здійснюються безпосередньо ВНЗ. Структура управління таким вищим навчальним закладом будується за адміністративним принципом. Подібна система стійка, але не ефективна в умовах ринкової економіки, оскільки відсутність будь-яких автономних прав у керівників структурних підрозділів позбавляє їх ініціативи, а співробітників – мотивації в поліпшенні роботи.

Третій рівень – державний ВНЗ як єдина юридична особа, але має у своєму складі різні варіанти відокремлених структурних підрозділів: філії, представництва, відділення тощо. Статус і функції таких підрозділів визначають положеннями, які затверджуються в порядку, передбачено статутом ВНЗ.

За термінологією Г. Мінцберга, управління ВНЗ являє собою вертикальну трирівневу структуру: «стратегічну вершину» (ректор, вчена рада ВНЗ), «середню лінію» (загальноуніверситетське управління, відділи) і «операційне ядро» (факультети, кафедри) [12]. Ця лінійна модель управління, за якої керівники різних рівнів здійснюють одноосібне керівництво всіма підлеглими їм нижчими керівниками, а кожен керівник нижчого рівня має тільки одного безпосереднього начальника в особі відповідного керівника вищого рівня. Така система здатна забезпечити ефективне функціонування ВНЗ у стабільному і відносно передбачуваному зовнішньому середовищі (планова економіка). У ринковому середовищі для успішного функціонування ВНЗ потрібно підвищення адаптивних і мобільних властивостей організації за рахунок підвищення самостійності, прискореного руху та доступу до інформації, оперативного вирішення складних проблем і розширення відповідальності за ефективність кожного напрямку діяльності. Цю структуру можна представити в іншому вигляді (рис. 1).

Рис. 1. Укрупнена модель структури управління ВНЗ

Успішне функціонування і розвиток вищого навчального закладу в ринковому середовищі вимагають активного нарощування позабюджетних джерел фінансування. А це передбачає самостійність дій на основі принципу автономії. Як не дивно, вузьким місцем лінійної системи управління вищим навчальним

закладом в такій ситуації стає її «середня лінія». Це пов'язано з тим, що активна самостійна робота ВНЗ вимагає від «середньої лінії» виконання інформаційно-аналітичних та організаційних функцій поряд з традиційними контрольно-розпорядчими. До такого роду діяльності «середня лінія» не готова ні організаційно, ні змістовно.

У новій ситуації лінійна схема управління не спрацьовує, тому виникає необхідність радикальної перебудови організаційної структури ВНЗ і підрозділів, що входять до нього. В даному випадку найкращою структурою буде та, яка дозволить організації ВНЗ ефективно взаємодіяти із зовнішнім середовищем, продуктивно і доцільно розподіляти і направляти зусилля своїх співробітників, а також задовольняти потреби клієнтів і досягати своїх цілей з високою ефективністю. Отже, ВНЗ, організовані за лінійно-функціональною ознакою, часто зазнають труднощів за необхідності швидкої реакції на зміни ринку освітніх послуг.

На думку Н. Г. Багаутдінової, можна виділити наступні основні причини, що призвели до впровадження децентралізованих структур:

- високий ступінь динамічності та непередбачуваності зовнішнього середовища ринку освітніх послуг;
- поява менеджерів, які прагнуть до більшої відповідальності і мотивації;
- втрата керованості ВНЗ з його зростанням, яка не компенсується введенням складних правил і процедур менеджменту [8].

Оскільки традиційні структури ВНЗ не підготовлені до роботи в умовах ринку і конкуренції, адміністрація ВНЗ часто схильна не удосконалювати його внутрішню структуру, наділяючи свої підрозділи необхідними повноваженнями, а створювати спеціальні підрозділи з правами юридичної особи або повністю юридично самостійні організації для здійснення позабюджетної діяльності співробітників ВНЗ. Подібні нововведення в певних випадках бувають необхідні, але існує ризик, що основні підрозділи навчального закладу залишаться незмінними, а з'являться нові структури, руйнується єдиноначальність у ВНЗ, його цілісність і єдність.

При виборі організаційної структури управління діяльністю підрозділів слід врахувати ряд факторів:

- цілі діяльності підрозділу і кваліфікація керівників;
- залежність підрозділу від діяльності інших структур ВНЗ, ризик нанесення шкоди ВНЗ за індивідуальних цілей підрозділу;
- вибір організаційної форми діяльності підрозділу є стратегічним рішенням, тому його оцінка повинна будуватися з урахуванням досить тривалого наступного періоду.

Одним з важливих моментів вибору організаційної структури є правильне поєднання самостійності й відповідальності. Єдність ВНЗ забезпечується тільки за грамотного відповідного ступеня самостійності в управлінні і ступеня відповідальності.

Висновки. Таким чином, сучасний вибір парадигми менеджменту залежить від сучасних тенденцій розвитку вишу. Тому необхідно докладно виявляти і грамотно систематизувати обставини, які необхідно взяти до уваги під час вибору парадигми управління сучасним вищим навчальним закладом. У сучасній Європі все частіше основний акцент роблять на відновленні автономії навчальних закладів. Там управління і менеджмент розглядаються не стільки як механізми, що гарантують автономію університетів, скільки як умови їхньої більшої відповідальності перед суспільством. Отже, відповідно до загальних тенденцій централізації-децентралізації сучасному управлінню має бути властива велика, порівняно з радянським періодом, самостійність підструктур, що, проте, необхідно поєднувати. Виходячи з рівня автономізації ВНЗ, для української ВШ прийнятна центристська модель управління, в якій органічно поєднуються корпоративні та підприємницькі засади.

Література

1. Deem R. Knowledge, higher education, and the new managerialism: the changing management of UK universities / R. Deem, S. Hillyard, M. Reed. – Oxford: Oxford University Press, 2007. – 245 p.
2. Managing colleges and universities: issues for leadership / [edited by A. Hoffman, R. Summers]. – Westport: Bergin & Garvey, 2000. – 221 p.
3. Ортега-и-Гассет Х. Миссия университета (фрагменты) / Х. Ортега-и-Гассет // Альма Матер (Вестник высшей школы). – 2007. – № 8. – С. 35–40.
4. Pechar H. Academic Middle Managers Under the New Governance Regime at Austrian Universities / H. Pechar. // The Changing Dynamics of Higher Education Middle Management / [editors V. Lynn Meek, L. Goedegebuure, R. Santiago, T. Carvalho]. – New York: Springer, 2010. – p. 15–30.
5. Shattock M. Managing successful universities / M. Shattock. – Berkshire: Society for Research into Higher Education & Open University Press, 2003. – 201 p.
6. Филиппов В.М. Управление в высшей школе: опыт, тенденции, перспективы : аналитич. доклад / [Филиппов В.М., Агранович Б.Л., Арсеньев Д.Г. и др.]. – М. : Логос, 2006. – 488 с.

7. Асаул А.Н. Управление высшим учебным заведением в условиях инновационной экономики : [науч. и учеб.- метод. справ, пособие] / Асаул А.Н., Капаров Б.М. ; Ин-т проблем экономического возрождения. – СПб. : Гуманистика, 2007 – 277 с.
8. Резник С.Д. Управление факультетом : [учеб.] / Резник С.Д. ; под ред. С.Д. Резника. – М. : Инфра-М, 2010. – 695 с.
9. Боголіб Т.М. Принципи управління ВНЗ / Боголіб Т.М. – Переяслав-Хмельницький : ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Григорія Сковороди», 2004. – 204 с.
10. Опрятний С. Особливості управлінського процесу у сфері вищої освіти / С. Опрятний // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2004. – № 3. – С. 447 – 453.
11. Кратт О.А. Реформа менеджменту вищої школи: передумови, специфіка, парадигми / О.А. Кратт // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. – Донецьк, 2011. – Вип. 39-1. – 274 с.
12. Минцберг Г. Структура в кулаке: Создание эффективной организации / Минцберг Г. – СПб. : Питер, 2002.

Надійшла 08.12.2011; рецензент: д. е. н. Хоменко М. М.

УДК 658.5.003.13:669.013(477)

В. М. КОЛОСОК, Я. О. ХОДОВА
Приазовський державний технічний університет, м. Маріуполь

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МЕТАЛУРГІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ УКРАЇНИ

В статті досліджується ефективність діяльності підприємств металургійної галузі України. Акцентовано увагу на проблемах розвитку даної галузі та запропоновано заходи, спрямовані на створення сприятливих умов для ефективної діяльності підприємств металургійних комплексів.

In this article effectiveness of the activities of the metallurgical industry of Ukraine is investigated. Accented attention is paid to the problems of the industry and aimed to create favorable conditions for the effective operation of the metallurgical complexes are proposed.

Ключові слова: металургійні комплекси, групи, ефективність діяльності.

Вступ. Металургійний комплекс є базовою галуззю економіки України, оскільки забезпечує понад 25 % промислового виробництва, 34 % загального експорту товарів. Частка України у світовому виробництві сталі становить 2,4 %. Серед країн виробників металургійної продукції Україна посідає восьме місце. Це основна експортна галузь та головне джерело надходження іноземної валюти в Україну, що дає змогу Національному банку накопичувати валютні резерви, а уряду – виконувати бюджет. Сектор чорної металургії забезпечує базові галузі вітчизняної економіки – машинобудування, суднобудування, автомобільної, будівництва тощо. Крім того, великі металургійні комплекси відіграють значну роль у розвитку регіональних економік і функціонуванні їхньої соціальної інфраструктури. Саме від розвитку даної галузі залежить динаміка основних макроекономічних показників нашої країни. Трансформаційні зміни у структурі власності підприємств ГМК, які відбулися протягом 1999–2004 рр. обумовлюють розвиток методів і інструментів економіки та управління підприємством. Питання управління ефективною господарською діяльністю підприємств ГМК досліджувалось такими економістами як Амоша О.І., Білопольський М.Г., Геєць В.М., Кузьменко Л.М., Поклонський Ф.Ю., Чумаченко М.Г., проте питання оцінки ефективності діяльності українських підприємств ГМК в умовах транснаціональних вертикально інтегрованих структур потребують подальших досліджень.

Основний розділ. Трансформаційна криза 1991–1999 рр. негативно позначилася на фінансово-економічному становищі ГМК України. Для його збереження використовувалися різноманітні види держаної підтримки і непрямого субсидування, проте, на жаль, виробничі потужності чорної металургії почали зменшуватися повільнішими темпами, ніж обсяги виготовлення продукції. Так, за 1990–1995 рр. обсяги виплавки чавуну скоротилися на 60,1%, сталі – у 57,6%. За цей же час період виробничої потужності з виплавки чавуну зменшилися на 34%, сталі – на 27%, сектор чорної металургії виявився одним з найвразливіших в умовах світової фінансової кризи 2008 року. Незважаючи на це, що чорна металургія виявилася першою галуззю в Україні, яка змогла вийти з трансформаційної кризи, тому що досить швидко переорієнтувалася на роботу з внутрішнього ринку на експорт. Експортна орієнтація вітчизняної металургії була викликана, насамперед, життєвою необхідністю, намаганням вижити в умовах різкого скорочення внутрішнього попиту і майже повністю відсутності обігових коштів на підприємствах. Це дало можливість з 1996 р. збільшити обсяги металургійного виробництва [1].

До середини 90-х років основними представниками ГМК України виступали окремі підприємства як самостійні юридичні особи. Однак, протягом 1999–2004 рр. відбулася інтеграція підприємств ГМК у структури великих приватних транснаціональних фінансово-промислових груп. Широкомасштабний процес